

Gode intentioner, geniale forfattere

H.C. Andersens manuskripter og forfatterens skiftende rolle i genetiske studier

Ved Ane Grum-Schwensen, Syddansk Universitet

Særligt i den sidste del af H.C. Andersens eventyrforfatterskab kan man finde eksplicite referencer til den litterære skabelsesproces, hvordan den kan igangsættes og formaliseres, og i den forbindelse også overvejelser over, hvad en forfatter gør, og hvad der gør en forfatter. Det gælder i eventyr som ”Lygtemændene ere i Byen, sagde Mosekonen” fra 1865 (Andersen, 2003-2007, bd. III, s. 59-71),¹ ”Hvad man kan hitte paa” fra 1869 (s. 245-47) og historien om ”Tante Tandpine” fra 1872, der også udgør en slags digterisk testamente s. 343-53). Blandt forarbejderne til netop ”Tante Tandpine”, i en samling af allehånde optegnelser – Den Collinske Manuskriptsamling 41,4^o på Det Kgl. Bibliotek – finder man et løseblad fra ca. 1871, der præsenterer en analogi mellem samtidens populære blækklattegninger og (genial) forfattervirksomhed:

Man slaar en Klat paa Papiret, lægger saa dette sammen og trykker fra alle Kanter, saa kommer der en Slags Figur frem, har man nu lidt Phantasi og noget Greb paa at tegne, saa hjælper man paa Plamassien, hjælper Figuren tydelig frem og er man genial saa faaer man et genialt Billedet [sic!], saaledes gaaer det ogsaa med Poeterne, Tilfældet slaar en Klat paa deres Papirer og see saa klemme de den ud og hjælper paa den i Tegning, saa har man Historien

Analogien fungerer som en understregning af den romantiske opfattelse af kunstneren som geni og af den ”tilfældets poesi”, som Andersen yndede at referere til som forudsætningen for sin kunst, og som ligesom selvfremsstillingerne i selvbiografierne skrev sig ind i den romantiske myte om kunstnergeniet som en improvisator, der griber inspirationen i flugten og mere eller mindre umiddelbart omsætter den i kunst. Begrebet, som Andersen bl.a. anvender i rejseskildringen *I Sverrig* (1851) og i selvbiografien *Mit Livs Eventyr* (1855/1867) – og som han forsøgsvis udfolder i et udkast med samme titel, bevaret i ovennævnte samling

¹ Alle referencer til forfatterskabet i denne artikel er fra samme udgave.

(Grum-Schwensen, 2014, s. 174-75) – blev passende nok også anvendt af Klaus P. Mortensen som titel for den bog om H.C. Andersens forfatterskab (2007), han udgav i forlængelse af udgivelsen *ANDERSEN, H.C. Andersens samlede værker*, bd. 1-18 (2003-2007).

Blækklatanalogien formidler en forståelse af tekstproduktion som resultat af en poetisk tilfældighed, videreformidlet af det romantiske geni, der forstår at tegne videre på ideen og klemme teksten ud.

Det er en kunstnermyte, som arbejdet med H.C. Andersens manuskripter i høj grad punkterer. Billedet af den kunstneriske virksomhed som et arbejde med at klemme ideen ud på papiret og derefter forbedre den stemmer ganske vist godt overens med den skriveproces, man finder direkte aftegnet i manuskripterne, hvor der typisk er ”hjulpet på ideen i tegning” i den forstand, at der er redigeret i teksten. Men omvendt kan vi også konstatere, at der ofte er gået lang tid imellem den første ”tilfældets klat” og den videre bearbejdelse af den – og at der oftest skal ikke så få forbedringer og redaktioner til, før historien er i hus. Ideen eller ”klatten” har ikke udmøntet sig i et eventyr uden forudgående eftertænksomhed og skrivearbejde.

Mange vil sikkert kende Andersens egne eksplicitte referencer til fortællerinstansen i eventyrene, hvor fortællerstemmen italesætter fortællesituationen. Eksemplerne er legio: ”Skal vi læse Historien om forfra igen? – Den bliver ikke anderledes.” (”Sneglen og Rosenhækken”, bd. II, s. 448), ”Kalder Du det en sørgelig Historie?” (”Isjomfruen”, s. 431), ”See saa! nu begynde vi” (”Sneedronningen”, bd. I, s. 303) – med mange flere. Ligesom der kan findes et utal af eksempler på eksplicitte referencer til værkets livscyklus og ikke mindst til dets risiko for at ende som makulatur.

Et forskningsfelt, der systematiserer interessen for, hvordan litterære værker (og i nogen udstrækning også andre typer kunst) bliver til, er den genetiske kritik, der opstod i slutningen af 1960’erne med det erklærede formål at udvikle manuskriptanalytiske metoder og at fokusere på den kreative proces, der afspejles i tekstproduktionen. I forhold til den tidligere H.C. Andersen-forskning kan den genetiske kritik siges at tage over, hvor den mere biografisk orienterede interesse for de litterære tilblivelsesprocesser slap.

Genetisk kritik har i nyere tid fået en opblomstring som litterært og filologisk forskningsfelt i takt med, at de litterære forfatterarkiver via digitaliseringen er blevet langt mere tilgængelige (Rasmussen & Kromann, 2021, s. 22-23). Anvendelsen af den genetiske indgangsvinkel i andre litterære forskningsfelter (og vice versa) viser sig også, efterhånden som det genetiske materiale – i form af manuskripter eller andre former for versioner af tekster –

tilgængeliggøres. Et nyligt eksempel er Dirk van Hulle's antologi *Genetic Narratology*, der, som titlen antyder, åbner for et krydsfelt: Hvor anvendelsen af modeller fra genetisk kritik kan bidrage til analysen af narrativer på tværs af versioner – og omvendt, hvor narratologiske modeller kan berige de genetiske analyser af en teksts tilblivelse (van Hulle, 2024, s. 3-4).

I H.C. Andersen-forskningen er hverken genetisk metode eller narratologiske analyser nye fænomener. I det følgende undersøger jeg skiftene i genetiske litteraturstudiers syn på forfatterrollen, og i den forbindelse inddrager jeg særligt den genetiske H.C. Andersen forskning.² Den har i vid udstrækning inkorporeret og videreført den romantiske opfattelse af kunstneren som et umiddelbart og improviserende geni, en opfattelse, jeg med udgangspunkt i manuskriptstudierne mener bør revideres, ligesom karakteristikken af Andersens tekstproduktion bør nuanceres.

Forfatterskabscentreret praksis: Den digitale manuskriptudgave

Mit udgangspunkt for nærværende artikel er udgivelses- og forskningsprojektet H.C. Andersens *Eventyr og Historier* – den digitale manuskriptudgave, som vi udfører på H.C. Andersen Centret (www.hca.sdu.dk/manus, første fase 2020-26. Læs evt. mere om projektet på sitets afsnit "Om udgaven").

Det er altså et praksisorienteret udgangspunkt, centreret omkring et enkelt forfatterskab, men ikke desto mindre et udgangspunkt, der også kalder på overvejelser om, hvad en 'forfatter' er, når man har fokus på tekstens tilblivelsesproces, som den afspejler sig i manuskripterne.

Udgavens indgangsvinkel til forfatterspørgsmålet er ganske vist på mange måder pragmatisk. Vi udgiver og forsker i manuskripterne til den kanoniserede del af et forfatterskab og interesserer os for forfatterskabet på tværs af de enkelte tekster med fokus på genrene eventyr og historier. Vi interesserer os især for, hvordan teksten udvikler sig igennem de forskellige bevarede stadier. Det gælder både den udvikling af teksten, der sker inden for det enkelte manuskript, f.eks. i kraft af H.C. Andersens sletninger, tilføjelser og overklæbninger. Ændringer indenfor det enkelte manuskript kalder man også for 'intern varians' (Kondrup, 2011, s. 217-18), og i tilfældet H.C. Andersen finder man typisk en meget righoldig intern varians, også i de manuskripter, der er blevet betegnet som renskrifter, og i manuskripter, der er blevet anvendt som trykmanuskripter, dvs. dem, der er blevet overladt til trykkeriet at

² Hvad dette historiske rids angår, bygger artiklen videre på indledningen i antologien *H.C. Andersen ved skrivebordet* (Grum-Schwensen & Berg, 2025).

finde hoved og hale i. Vi interesserer os også for det, man kalder den 'eksterne varians' (Kondrup, 2011, s. 197-98), nemlig forskellen mellem de forskellige bevarede manuskripter til et givent værk, f.eks. tekstens udformning i hhv. kladden, renskriften og korrekturtrykket. Sagt på en anden måde interesserer vi os for skrivestrategien for fremstillingen af det enkelte værk.

Med interessen for de ændringer, der er foretaget i teksten, er det også, som i al editionsfilologi, vanskeligt helt at se bort fra forfatterintentionen. Det er jo netop forfatterens, in casu H.C. Andersens, intention med teksten, vi forsøger at rekonstruere, når vi f.eks. for at kunne transskribere og opmærke teksten korrekt prøver at vurdere, om en lille klat i et manuskript er et komma eller et punktum – en prik over et i eller bare en flueklats. I dette eksempel er vi virkelig nede i detaljerytteri eller flueknepperiet, om man vil, men rekonstruktionen kan også indbefatte langt større og mere gennemgribende spørgsmål, f.eks. ikke så sjældent puslespilsagtige gåder, når det, der tidligere har været registreret som enkelte blade i et manuskript, viser sig at have fungeret som overklæbninger, eller når overklæbninger indeholder tidligere tekststadier af samme værk på bagsiden.

Forfatterspørgsmålet trænger sig desto mere på, fordi vi også beskæftiger os med den tid og det rum, som værket blev til i, når vi skriver de forskningsartikler (kaldet tilblivelseshistorier), der ledsager udgivelsen af manuskripterne til det enkelte værk. I den sammenhæng udgør H.C. Andersens dagbøger og breve rige kilder til bl.a. datering og stedsangivelse. I forskningsartiklerne vies der typisk også afsnit til værkets inspirationskilder, ikke mindst, fordi der i manuskripterne er mange nye fund at gøre i forhold til Andersens inspiration fra samtidig litteratur og kunst. Kombinationen af forarbejder og litteratur- og kunsthistorie er en rig vej at følge, hvis man interesserer sig for, hvad der giver næring til en kreativ proces.

Det er også svært at se bort fra den aura af autenticitet, som manuskripterne udstråler, og som nemt kan give os betragtere en følelse af nærhed ikke alene til skriften, men også til den skrivende. Som f.eks. når man ser en krusedulle, i form af en lille dansende figur til venstre for Andersens signatur, i den første version af slutningen af "Keiserens nye Klæder". Det er nemt at fristes til at tro, at den langlemmede danser er en spejling af en glad forfatter, der har sat sin slutstreg og har færdiggjort sit arbejde. Men det ved vi selvfølgelig ikke noget om.

I det følgende vender jeg mig fra udgavearbejdet og dets praksisorienterede (og pragmatiske) holdning til forfatterspørgsmålet for i stedet at give et kortfattet og selektivt forsk-

ningshistorisk rids over forfattersynet i nogle af de litterære skoler, der har beskæftiget sig med H.C. Andersen specifikt og forfatterskabscentrerede manuskriptstudier generelt.

H.C. Andersens Eventyr og Historier – den digitale manuskriptudgave placerer sig i feltet mellem germansk editionsfilologi og nyere genetisk kritik.³ Det gør den i og med, at vi i tråd med udgaven *Søren Kierkegaards skrifter* følger en række af de formalia, der karakteriserer håndskriftudgaver i den tyske tradition, samtidig med at vi dels foretager en genetisk opmærkning af teksten, dvs. en opmærkning, der så vidt muligt gengiver den tidslige rækkefølge af de tekstændringer, forfatteren har foretaget, og dels i den tilknyttede forskning fokuserer på den kreative proces, man kan følge gennem manuskripterne, evt. suppleret med andre kilder. *H.C. Andersens Eventyr og Historier – den digitale manuskriptudgave* er den første genetiske udgave i Danmark og fremhæves som manuskriptbaseret udgave i Katajamäkis artikel om ”Nordic traditions” i oversigtsværket *A Comparative History of the Literary Draft in Europe* (2024).

Det er ikke mit ærinde her at gå i detaljer med kendetegnene for hhv. den tyske og den genetiske tilgang til udgivelse af håndskrifter, så jeg vil nøjes med at pointere, at man finder flere fællesnævner end forskelle imellem de to former for udgivelsesteori. Forskellene mellem de to former har især med deres sigte at gøre. Mens den genetiske udgave insisterer på, at dens hovedsigte og mål er gengivelsen og udforskningen af den kreative proces, der har ledt til det enkelte værk, vil den tyske tradition for håndskriftudgaver typisk have skildringen af tilblivelsen som ét blandt flere mål. Etableringen af en tekstkritisk udgave, der kan anvendes som udgangspunkt for andre, ofte mere populære og bredtfavnende udgaver vil her som regel være et hovedmål.

Den tidlige genetiske metode i H.C. Andersen-forskningen

Alle grene af tekstgenetisk udgivelse og forskning undersøger den kreative proces, der har ledt til det enkelte værk, og som i nogle tilfælde kan anvendes til at kendetegne enten en forfatter eller en periode. Men undersøgelsen er blevet grebet meget forskelligt an igennem tiden. Helt overordnet set udgør den ældre, danske forskning en tradition, der er meget klart adskilt fra den nyere, udenlandske forskning. Her skal vi først se på den ældre danske forskning, repræsenteret ved Vilhelm Andersen.

I grundbogen *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning* fra 1912 understreger han behovet for først at etablere et filologisk fundament for de videre litterære studier. I den

³ Se evt. mere om disse traditioner i Kondrup, 2005, s. 93-108, og Kondrup, 2011, s. 43-86.

sammenhæng tilskriver han de litterære håndskrifter stor principiel betydning og fremhæver, hvordan studiet af forarbejderne kan øge forståelsen af det fuldførte værk: ”Hvor saadanne Udkast er bevarede, kan Tekstkritikken stundom følge *Tekstens Historie*, hvorved det ofte bliver muligt at trænge dybere ind i Forstaaelsen af dens færdige Form.” (s. 29).

Han tager dog i samme åndedrag og som andre efter ham (f.eks. Erik Dal, 1990, s. 50) et praktisk forbehold i forhold til gennemførligheden af sådanne manuskriptstudier: ”Efter Sagens Natur er dog den teksthistoriske Tolkning, der er som et Knudepunkt i den litteraturvidenskabelige Forskning, hvor mange Veje mødes, den, der sjældnest kan gennemføres.” (s. 34).

I et afsnit med overskriften: ”den person- eller idehistoriske Læsemaade” kobler Vilhelm Andersen dét, han kalder for den genetiske metode med et fokus på netop forfatteren og – karakteristisk for samtiden – dennes psykologi. Her (s. 62) fremhæver han Hans Brix’ på det tidspunkt nyligt udgivne disputats *H.C. Andersen og hans Eventyr* (1907) som et af de prisværdige ”Værker om Kunst og Kunstnere, hvis Princip er den dybest mulige Indtrængen i Forfatterens Psykologi” (s. 60). Denne retning beskriver ”ikke blot [...] Mennesket, som fremtræder i dette Værk, men belyser Værket, saaledes som det bliver til ud af dette Menneske. Man kunde kalde denne Fremgangsmaade inden for Kunst- og Litteratur-Psykologien for den genetiske Metode.” (s. 60).

Digtning er, i denne psykologiske optik, en proces fordelt på følgende fem stadier:

- 1) *Indtrykket* d. e. de Oplevelser, ydre og indre, Paavirkninger fra Tid og Sted, bevidste og ubevidste Erindringer fra Kunst og Litteratur (herunder egne tidligere Arbejder), der nærer Produktionens fortsatte Løb og Forfatterpersonlighedens Udvikling.
- 2) *Stemningen* d. e. dels den varige Disposition, Temperamentet, hvori disse Indtryk virker og forarbejdes, dels den øjeblikkelige eller midlertidige Bevægelse inden for dette (H. C. Andersens ”Strømning”), hvorved Indtrykket, tit længe efter at det er modtaget, bliver levende paa ny ved en poetisk Erindring.
- 3) *Motivet* eller *Stoffet*, den ydre Skikkelse eller Ham, selvopfunden eller traditionel, hvori det af Stemningen besjælede Indtryk ved en Ligheds-Association klædes af den digteriske Fantasi.
- 4) *Billedet* eller *Formen* d. e. den kunstneriske Fremstilling af Motivet i en bestemt litterær Art (episk, lyrisk, dramatisk; historisk; filosofisk), æstetisk Kategori (tragisk, komisk, humoristisk) og kunstnerisk Stil (klassisk, romantisk, naturalistisk).

- 5) *Ideen eller "Moralen"* d. e. den i dette Billede indlagte Anskuelse og Vurdering af Stoffet, der fremtræder med Krav paa almen Gyldighed. (s. 62-63)

De fem stadier betegnes interessant nok med ord, som ofte blev anvendt af 1800-tallets digtere, også af H.C. Andersen selv, som det ses af Vilhelm Andersens henvisning til H.C. Andersens brug af "Strømning". Her kan det bemærkes, at H.C. Andersen lige så ofte anvendte hovedbetegnelsen "Stemning" om samme fænomen, f.eks. når han opbevarede løblade med forskelligartede indfald og fragmenter i omslag påtegnet "Til Afbenyttelse ved Stemninger" (Grum-Schwensen, 2021, s. 135). På samme måde som ordvalget kan selve ønsket om at trænge "dybest muligt" ind i forfatterens psykologi eller sjæl da også på mange måder ses som en videreførelse af den romantiske opfattelse af kunstneren som et særligt genialt og dermed interessant individ.

Vilhelm Andersen fremhævede manuskriptstudiernes potentiale, og Hans Brix inddrog lejlighedsvis H.C. Andersens manuskripter i sine siden så forkætrede biografiske læsninger, hvor H.C. Andersens biografi blev brugt som et en til en-fortolkningsredskab for eventyrene, der dermed ofte reduceredes til de rene afspejlinger af forfatterens levede liv.

Helge Topsøe-Jensen har dog uomtvisteligt været den forsker, der indtil nu har beskæftiget sig mest indgående med H.C. Andersens manuskripter. Han var på basis af sine grundige erfaringer noget mere forbeholden i forhold til forskernes evne til gennem håndskrifter at trænge ind i H.C. Andersens digteriske sjæl. I 1966 fyldte han 70 år, og i et til anledningen udsendt festskrift gjorde han status over sin forskning i forbemærkningerne, hvor han også skitserede grænserne for forskernes forståelse – uden at det forhindrede ham i at tale for kendskabet til forfatterens liv og samtid eller i at videreføre genitanken:

Hans Kunst ligner en flygtig legende Inspiration, men det er en taalmodigt sammensat Mosaik af ædle Stene. Geniet har taget sin dybeste Hemmelighed med sig i Graven, men vi kan i hans Arbejdsmetode følge ham paa Værkstedet og derved vinde en dybere Forstaaelse af hans Kunst. Og en Betingelse for denne rette Forstaaelse, hvor smaa sikre Kendsgerninger, ofte overraskende og simple, gør udspekulerede Gisninger tilskamme, er Kendskabet ikke blot til hans Liv, men til hans Tid, hans Omgivelser og hans Venner. (s. 8)

Forfatterens død og *la critique génétique*

Med Roland Barthes og hans berømte essay om forfatterens død fra 1967, altså nogenlunde samtidig med Topsøe-Jensens bemærkning, opstod der et brud mellem den filologiske og

den litterære tekstvidenskab. Strukturalismen repræsenterede som bekendt et opgør med den i romantikken funderede biografiske læsning af tekster, og i den senere H.C. Andersen-forskning er Hans Brix' læsning af særligt "Den grimme Ælling" i afhandlingen fra 1907 ofte blevet fremhævet som et skrækeksempel på biografiske læsninger.

Med forfatterens død blev også forfatterens hensigt med værket, forfatterintentionen, afføjet som underordnet. Teksten skulle nu ses som en autonom størrelse, uafhængig af forfatteren og af samtiden. Og litterær genetik kom til at betyde noget ganske andet, end det gjorde for Vilhelm Andersen: Fokus blev grundlæggende ændret fra digterens psykologi til skriveprocessens dynamik.

Den selvsamme poststrukturalistiske strømning, som Barthes var del af, affødte i slutningen af 1960'erne den franske skole *critique génétique*. Som beskrevet i hhv. Johnny Kondrups artikel "Al magt til varianterne?" fra 2005 og min egen ph.d.-afhandling fra 2014 havde skolen et erklæret fokus på tekstproduktionens proces og en udvikling af manuskriptanalytiske metoder som hovedmål. Udgangspunktet for den franske skole var undersøgelsen af en stor samling af Heinrich Heines manuskripter, som Bibliothèque nationale havde erhvervet i 1966. Skolens fremmeste repræsentanter er henholdsvis Louis Hay, Jean Bellemin-Noël og Pierre Marc de Biasi, hvis grundlæggende publikationer kan læses samlet i engelsk oversættelse i antologien *Genetic Criticism: Texts and Avant-textes* (Deppman et al., 2004). Der gik således 30-40 år fra de første formuleringer af skolens teorier og metoder til introduktionen af dem i den angelsaksiske og nordeuropæiske del af verden.

Det kan for en umiddelbar betragtning virke paradoksalt, at de franske genetikere på den ene side ville undersøge tekstens udvikling igennem flere manuskriptstadier og på den anden fastholdt det strukturalistiske syn på teksten som et lukket system. For de franske genetikere er det dog ikke den enkelte tekst, men den samlede mængde af forarbejder i det enkelte "dossier" til et værk, der udgør det lukkede system (de Biasi, 2004, s. 36-38). Det kan også, som indledningsvis nævnt, synes svært at forene en holdning, der ikke alene afskriver forfatteren men også dennes intention, med studiet af manuskripterne ændringer, der alt andet lige afspejler en vilje til at ændre tekstens udsagn fra ét til et andet. Det er derfor heller ikke så overraskende, at forskellige repræsentanter for skolen har haft ret varierende holdninger til forholdet mellem forfatter og tekst.

Louis Hay, der i øvrigt advarer stærkt imod, at man i manuskriptstudier forsøger at læse forfatterens tanker psykoanalytisk, anfører således samtidig i sin artikel "Genetic Criticism: Origins and Perspectives" fra ovennævnte antologi, at det, den genetiske analyse

finder spor af i manuskripterne, er konfrontationen mellem forfatterens forsøg på at styre skriveprocessen på den ene side og processens egen dynamik på den anden (2004, s. 24).

Sammenfattende kan man sige, at den tidlige franske genetiske kritik ihærdigt argumenterer for at se teksten – og tekstens udvikling – som en isoleret størrelse, men at den alligevel ikke helt entydigt anfægter relationen mellem forfatteren og teksten.

Genetic criticism – den nyere angelsaksiske version

Relationen mellem tekst og forfatter er da også, ifølge Oliver Davis i dennes stærkt kritiske artikel ”The Author at Work in Genetic Criticism” fra 2002, en uløst gordisk knude for den genetiske kritik.

For de tidlige udøvere af disciplinen har det med i deres artikler på den ene side at antyde, at metodens arbejdsgang – manuskriptstudierne og analysen af variansen mellem tekstlag – giver dem en særlig og privilegeret adgang til forfatteren. Meget apropos min indledende bemærkning om den følelse af autenticitet og nærhed, som manuskripterne kan bibringe. På den anden side har de samtidig travlt med at anerkende ”forfatterens død” og med at finde forfattersubstitutter. Som en sådan substitut anvendes særligt termen ’arbejde’ eller ’travail’ på fransk, på engelsk oversat til både ’work’ og det mere flertydige ’labour’. For mange af genetikerne bliver løsningen, ifølge Davis, at forholde sig så vagt og undvigende som muligt til skismaet:

[...] as I have already suggested, the impact of the author’s death on the texts of genetic critics can generally be characterized either in terms of circumlocution or uncomfortable avoidance.
(s. 98)

Selvom kritikken af den udviste vaghed i dette spørgsmål ikke er uberettiget, kan man omvendt med en vis ret forsvare de tidlige genetikere med, at forfatterspørgsmålet netop ikke var hovedsagen for dem: Hovedsagen var derimod at skabe et fokus på teksten som en dynamisk størrelse, på dens bevægelse og potentiale. Som Kondrup formulerer det:

Heller ikke det mere radikaliserede opgør med tekstens stabilitet, som er foretaget af den genetiske kritik, anfægter (vistnok) grundlæggende relationen mellem forfatter og tekst. Bag den strukturalistisk inspirerede tale om forfatterens død ligger et opgør med den genetiske biografisme, men mig bekendt ikke med forestillingen om, at præteksten såvel som teksten har en ophavsmand. (Kondrup, 2005, s. 110-11)

I de nyere engelsksprogede filologiske traditioner som *new philology*, der opstod omkring 1990 indenfor middelalderfilologien, og *modern manuscript studies*, der beskæftiger sig med nyere manuskripter (typisk efter midten af 1700-tallet), er der blevet anlagt en pragmatisk vinkel, hvor forholdet til forfatterintention opfattes som uproblematisk, fordi beskæftigelsen med forarbejderne først og fremmest ses i relation til det trykte værk. Denne pragmatisme lægger den nyeste engelsksprogede genetiske kritik sig på nogle måder i forlængelse af. I grundbogen *Genetic Criticism: Tracing Creativity in Literature* fra 2022 parafraserer Dirk van Hulle således Peter Schillingsburg (1999):

In the twentieth century, the notion of 'intention' became such a taboo that critics increasingly eschewed the term. But in scholarly editing, the notion cannot be avoided. Instead of steering clear of the term, textual scholars have sought to define it more clearly by distinguishing between what an author intended the text to *mean* and what s/he intended the text to *do* (i.e. what character or punctuation mark was intended to be inscribed). (van Hulle, 2022, s. 13)

Men til forskel fra de to andre nyere angelsaksiske traditioner ser den nyere genetiske kritik fortsat ikke udelukkende forarbejderne i relation til det trykte værk. Van Hulle redegør for, at forskellen mellem et filologisk *stemma* (en fremstilling af slægtskabet mellem tekster, se evt. Kondrup, 2011, om "Den stemmatiske metode", s. 198-205) på den ene side og et genetisk *map* på den anden består i, at sidstnævnte medtager de fejlslagne forsøg, der *ikke* har ledt til publikation, men som stadig indirekte har bidraget til den kreative proces. Herefter hedder det videre om den omskiftelige forfatterintention og forfatterselvet:

What genetic maps show above all is that authors' intentions can be highly mutable, to the extent that several genetic critics no longer see the writer as a monolithic 'self' but as a succession of selves. The writer who cancels a word is always different from the one who wrote it. (van Hulle, 2022, s. 11)

Denne måde at anskue forholdet, som en relation mellem tekst og en "succession of selves" kan måske virke som et krumspring for at løse den gordiske knude, som Davis udpeger. Og jeg er da heller ikke overbevist om, at det bringer noget konstruktivt med sig på denne vis at "gen-psykologisere" forfatteren. Men når man har det fokus på teksten og dens (i tilfældet H.C. Andersen: mange) redaktioner og udvikling, sådan som vi på H.C. Andersen Centret

også har det i arbejdet med den digitale manuskriptudgave, giver det under alle omstændigheder særdeles god mening at tale om en omskiftelig forfatterintention.

Arbejdet med H.C. Andersens manuskripter har desuden gjort det tydeligt for os, at den genetiske tilgang til teksten på ingen måde er et lukket system eller står alene, men tværtimod er tæt forbundet til andre tekstvidenskabelige discipliner, som det også fremgår af den indledningsvise omtale af antologien *Genetic Narratology* (van Hulle, 2024). Van Hulle gør i *Genetic Criticism* (2022) også en dyd ud af at pointere, at genetisk kritik ikke er en isoleret disciplin, men tværtimod indgår i et økosystem af relaterede forskningsfelter såsom bibliografi, boghistorie, arkivstudier, skrivestudier, digital humaniora og videnskabelig udgivelsespraksis, alt sammen under den paraply, vi på dansk ville kalde tekstvidenskab (s. 3). Hertil kan man også føje tekstsociologi, for arbejdet med manuskriptudgaven har givet os et større indblik i de arbejdsfællesskaber, der eksisterede omkring Andersens tekster.⁴ Ligesom man kan tilføje forskellige tekstanalytiske strategier og fortolkningsteorier. Manuskriptudgavens fund er så småt begyndt at vinde indpas i den øvrige H.C. Andersen-forskning, hvor den bl.a. anvendes til at be- eller afkræfte tidligere hypoteser, f.eks. afkræftelsen af, at slutningen på ”Den lille Havfrue” er påklistret, eller afkræftelsen af en samtidig oversætters formodning om, at et folkeeventyr skulle have dannet forlæg for ”De røde Sko”.⁵

Sammenfattende kan man om de forskellige skoler, der er berørt i denne artikel, sige, at forenklede begreber og skematiserende modeller hører til deres fællesnævner. Begreber og modeller er da også nødvendige værktøjer for at kunne sammenligne forskellige typer af skriveprocesser og forskellige forfatterskabers indbyrdes forskellige tilgange. Behovet for modellering er kun blevet øget gennem vor tids brug af digitale metoder, der har muliggjort ekstrem nærlæsning såvel som ekstrem fjernlæsning af tekster.

Som det fremgår, har de forskellige genetiske skoler også haft meget forskelligartede tilgange til spørgsmålet om forholdet mellem forfatter og tekst.

Perspektiver i de forfatterskabscentrerede manuskriptstudier

Afslutningsvis vil jeg runde de perspektiver, der efter min opfattelse er i de forfatterskabscentrerede manuskriptstudier. Det gælder først og fremmest muligheden for at sammenligne forskellige skrivestrategier såvel på tværs af forfatterskaber som internt i et forfatterskab.

⁴ Holger Berg udfolder denne vinkel i artiklen ”Værket går i trykken. Om korrekturen af H.C. Andersens eventyr og historier” (2025).

⁵ Se f.eks. Torsten Bøgh Thomsen: ”Når enden er god, er alting godt! – ’De røde Skoe’ i engelsksproget udbredelse” (2025, s. 105).

frem på papiret, eventuelt ved at et udkast eller en kerneformulering udvides og omarbejdes, så det færdige manuskript nærmest afspejler hele den skabende proces. Papirarbejderens manuskript er derfor mere uoverskueligt og byder på flere tydningsproblemer end hovedarbejderens.

Eksemplet tydeliggør, hvordan begrebsliggørelse af skrivestrategier muliggør sammenligning af dem. På trods af det ovenstående begrebspars anvendelighed er det dog vigtigt at være opmærksom på, at det også på mange måder er en forenkling. Typologiseringen af skrivestrategierne kan og bør nuanceres langt mere, så man ikke fristes til at lave en kategorisk klassifikation af den enkelte forfatter som repræsentant for enten den ene eller den anden af de to strategier. I den tyske editionsfilologi såvel som i den angelsaksiske genetiske kritik er der da også gjort tiltag hertil.⁶ Der må tages højde for, hvordan forfatteres skrivestrategier kan ændre sig igennem forfatterskabet, på tværs af forfatterskabets genrer – og fra værk til værk. Og kategoriseringerne må udbygges, så de ikke blot beskriver de fænomener, der umiddelbart kan udledes af måden, hvorpå skriften er nedfældet på papiret, men også inddrager de andre iagttagelser om de kreative processer, der fremgår ved nærmere analyser af manuskripterne. Her har manuskriptstudierne nemlig meget at byde på.

Iagttagelserne fra arbejdet med H.C. Andersens manuskripter grupperer sig foreløbig især omkring tendenser vedrørende brugen af inspirationskilder, der løbende skrives ind og ud af forarbejderne, og genanvendelse af egne tekster, der på lignende vis enten indsættes som indlejrede fortællinger i senere eventyr eller udtages i arbejdsprocessen for senere at blive til et selvstændigt eventyr. De viser også en tendens til, at der er lavet særligt mange redaktioner af eventyrenes titler, begyndelser og slutninger. Iagttagelserne er uddybet i min artikel ”Kreative processer i H.C. Andersens eventyrforfatterskab. Nogle iagttagelser” (2025), men lad os her for en kort bemærkning se nærmere på, hvordan Andersen arbejdede med eventyrenes begyndelser. Her finder vi en tydelig bevidsthed om, hvor afgørende det er at fange læserens interesse fra historiens eller eventyrets første sætning og afsnit. De første versioner er ofte rent beskrivende, men bearbejdes igen og igen, så de gradvist bliver mere appellerende, mundrette og inkluderende, f.eks. ved at tilføje en direkte læserhenvendelse af den type, jeg beskrev i indledningen. Resultatet er begyndelser, der, som Paul V. Rubow beskriver i sin afhandling *H.C. Andersens Eventyr: Forhistorien – Ide og Form: Sprog og Stil*, inde-

⁶ Se Kondrups artikel ”Om forfatteres arbejdsvaner, især i den danske guldalder” (2025). Her fremdrager Kondrup de nuanceringer, som allerede er gjort af de tyske editionsfilologer Klaus Hurlebusch og Hermann Zwerschina.

holder særlige ”Begyndelses vendinger” og ”Du-Formler”, ”vi-Formler” og ”Naturanslag” (1943, s. 191).

I andre dele af de manuskriptorienterede litteraturstudier er der også en forskningsmæssig interesse for, hvordan forskellige forfattere har grebet de vigtige og ofte svære begyndelser an. Et eksempel er antologien *Anfangen zu schreiben. Ein kardinales Moment von Textgenese und Schreibprozeß im literarischen Archiv des 20. Jahrhunderts* fra 2009, redigeret af Hubert Thüring, Corinna Jäger-Trees og Michael Schläfi. Som ved mange andre typer iagttagelser af H.C. Andersens kreative processer er der potentiale for sammenligninger på tværs af forfatterskaber.

Men der er også, som når det gælder de andre iagttagelser, grund til at være opmærksom på, at H.C. Andersens arbejdsmetoder ikke er statiske. Meget tyder på, at de ændrer sig igennem forfatterskabet. I den tidlige del er der en overvægt af kortere eventyr, hvor ideen har ligget fast fra starten, nogle gange i form af deciderede forlæg, og hvor processen i den forstand har været reproduktiv og idestøttet. Mens der i den senere del af forfatterskabet i højere grad er tale om konstruktive tilblivelsesprocesser, der har udmøntet sig i længere historier og eventyr, og som bærer præg af, at mindre, tidligere konciperede fragmenter er blevet sat sammen. Her er værket altså blevet konstrueret i og med skriveprocessen og ikke på forhånd.

Flere kategoriseringer og karakteristikker af forskellige forfatteres forskellige skrivestrategier vil utvivlsomt blive udformet, efterhånden som forskningsfeltets potentiale indfries og indgår i samspil med de øvrige litterære og tekstvidenskabelige discipliner. I den forbindelse er der grund til at anfægte Davis’ kritik af den (tidlige) genetiske kritik i den forstand, at der faktisk er gode grunde til at anvende begrebet ’arbejde’ og måske ligefrem ’håndværk’ om de kunstneriske greb, vi finder anvendt i manuskripterne.

De foreløbige resultater fra H.C. Andersen Centrets nye genetiske H.C. Andersenstudier gør op med den romantiske kunstnermyte. Undersøgelserne har da heller ikke til formål at undersøge Kunstneren med stort K for at bekræfte en genidyrkelse eller for at trænge ind i forfatterens psykologi. Vi undersøger manuskripterne, fordi de bogstaveligt talt er værk-stedet og dermed fortæller os om de greb, en arbejdende kunstner – med lille k – kan benytte sig af. Og vi undersøger i den forbindelse forfatterens intention(er): ikke i forhold til, hvad H.C. Andersen har ment, at teksten skulle *betyde*, men i forhold til, hvad han ville have den til at *gøre*. Mens en undersøgelse af den betydning eller mening, Andersen ville have

en tekst til at udtrykke, altid vil indebære spekulativ fortolkning, hviler analysen af, hvad han ville have teksten til at gøre, på de nedskrevne tegn – og på ændringerne af disse.

H.C. Andersens eventyr blev til ved andet og mere end ”tilfældets poesi”, og det bærer manuskripterne vidnesbyrd om.

Referencer

- Andersen, H.C. (2003-2007). *ANDERSEN. H.C. Andersens samlede værker* (bd. 1-18; K.P. Mortensen, red.). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. Digitalt tilgængeligt af H.C. Andersen Centret og Museum Odense i 2024 på www.hcandersen.dk.
- Andersen, V. (1912). *Danske Litteratur. Forskning og Undervisning*. Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag.
- Berg, H. (2025). Værket går i trykken. Om korrektoren af H.C. Andersens eventyr og historier. I A. Grum-Schwensen & H. Berg (red.), *H.C. Andersen ved skrivebordet* (s. 136-59). Nord Academic.
- Den Collinske Manuskriptsamling. Det Kgl. Bibliotek.
- Dal, E. (1990). Udgangspunkter. *H.C. Andersens eventyr* (bd. 6, s. 50-53). C.A. Reitzels Forlag.
- Davis, O. (2002). The author at work in genetic criticism. *Paragraph*, 25(1), 92-106. <http://www.jstor.org/stable/43263677>
- De Biasi, P.-M. (2004). Toward a science of literature: Manuscript analysis and the genesis of the work [opr. 1989]. I J. Deppman, D. Ferrer & M. Groden (red.), *Genetic criticism: Texts and avant-textes* (s. 36-68). University of Pennsylvania Press.
- Deppman, J., Ferrer, D., & Groden, M. (red.). (2004). *Genetic criticism: Texts and avant-textes*. University of Pennsylvania Press.
- Grum-Schwensen, A. (2014). *Fra strotanke til værk. En genetisk undersøgelse af de kreative processer i den sene del af H.C. Andersens forfatterskab* [ph.d.-afhandling]. Syddansk Universitet.
- Grum-Schwensen, A. (2021). H.C. Andersens arkiv: ”Til Afbenyttelse ved Stemninger”. I A.J. Rasmussen & T.H. Kromann (red.), *Danske forfatterarkiver* (s. 127-52). Syddansk Universitetsforlag.
- Grum-Schwensen, A. (2025). H.C. Andersens skriveproces. Iagttagelser fra manuskripterne. I A. Grum-Schwensen & H. Berg (red.), *H.C. Andersen ved skrivebordet* (s. 114-35). Nord Academic.

- Grum-Schwensen, A., & Berg, H. (red., 2025). Indledning. I A. Grum-Schwensen & H. Berg (red.), *H.C. Andersen ved skrivebordet* (s. 8-25). Nord Academic.
- Hay, L. (2004). Genetic criticism: Origins and perspectives [opr. 1979]. I J. Deppman, D. Ferrer & M. Groden (red.), *Genetic criticism: Texts and avant-textes* (s. 17-27). University of Pennsylvania Press.
- Katajamäki, S. (2024). Nordic traditions. I O. Beloborodova & D. van Hulle (red.), *A comparative history of the literary draft in Europe* (s. 100-111). John Benjamins Publishing Company.
- Kondrup, J. (2005). Al magt til varianterne? *Danske Studier*, 2005, 93-116.
- Kondrup, J. (2011). *Editionsfilologi*. Museum Tusculanum.
- Kondrup, J. (2025). Om forfatteres arbejdsvaner, især i den danske guldalder. I A. Grum-Schwensen & H. Berg (red.), *H.C. Andersen ved skrivebordet* (s. 28-49). Nord Academic.
- Mortensen, K.P. (2007). *Tilfældets poesi. H.C. Andersens forfatterskab – indblik og oversigt*. Gyldendal.
- Rasmussen, A.J., & Kromann, T.H. (2021). Indledning. I A.J. Rasmussen & T.H. Kromann (red.), *Danske forfatterarkiver* (s. 15-32). Syddansk Universitetsforlag.
- Rubow, P.V. (1943). *H.C. Andersens Eventyr. Forhistorien – Idé og Form – Sprog og Stil* (2. rev. udg.). Gyldendal. (Oprindeligt 1927)
- Scheibe, S. (1982). Zum editorischen Problem des Textes. *Zeitschrift für deutsche Philologie*. Bd. 101, Sonderheft: *Probleme neugermanistischer Edition*, 12-29.
- Schillingsburg, Peter L. (1999). *Scholarly editing in the computer age: Theory and practice* (3. udg.). University of Michigan Press. (Oprindeligt 1996)
- Thomsen, T.B. (2025). Når enden er god, er alting godt! – ”De røde Skoe” i engelsksproget udbredelse. I J.N. Frandsen, C.E. Andersen & T.B. Thomsen (red.), *H.C. Andersen i USA* (s. 93-122). Syddansk Universitetsforlag.
- Thüring, H., Jäger-Trees, C., & Schläfi, M. (red.). (2009). *Anfangen zu schreiben. Ein kardinales Moment von Textgenese und Schreibprozeß im literarischen Archiv des 20. Jahrhunderts*. Brill.
- Topsøe-Jensen, H. (1966). Et Par Forbemærkninger. I H. Topsøe-Jensen, *H.C. Andersen og andre Studier* (s. 1-10). Udgivet af Odense Bys Museer.
- van Hulle, D. (2022). *Genetic criticism: Tracing creativity in literature*. Oxford University Press.
- van Hulle, D. (2024). An introduction to genetic narratology: Geneses of narratives and narratives of geneses. I D. van Hulle (red.), *Genetic narratology: Analysing narrative across versions* (s. 1-15). Open Book Publishers. <https://doi.org/10.11647/obp.0426.01>